

Langschadl István: Nagypéntek homiletikuma

Bevezetés

Hétszer indulunk el ugyanabba az irányba. Mindig máshonnan. Hétszer kezdjük újra az utunkat. Mindig előlről. Témánk: a nagypéntek homiletikuma.

Dolgozatunkban elsősorban arra keressük a választ, hogy miről szólhat a nagypénteki igehirdetés? De ezzel párhuzamosan újra és újra fel tesszük a kérdést: hogyan szólaljon meg ez az igehirdetés? Vizsgálódásunk közben látszólag el-elhagyjuk a homiletika tárgykörét. Tesszük ezt viszonylag óvatlanul, mert a gyakorlati teológia egésze felfogható egyetlen interdiszciplináris területként. Mivel az egyházi élet szabályozójának tekinthető, a gyakorlati teológia – és így a homiletika – területén minden mindennel összefügg. Reméljük persze, hogy miközben szeretnénk sok mindenről szót ejteni, végül nem lesz az az olvasó érzése, hogy semmiről sem beszélünk elmélyülten. A homiletika tárgykörét valóban elhagyjuk néhányszor, de gondolkodásunk és mondandónk fókusza mindvégig a nagypénteki igehirdetés marad.

Megközelítésünk részben deskriptív jellegű. Az egyházi élet gyakorlatából indulunk ki. Gyülekezeti életünk, életeink tökéletlen valóságából. E tekintetben dolgozatunk problémacentrikusnak tekinthető. Az idealizálástól mentes, mégsem olvasható egyfajta panaszáradatként. Másrészt azonban preskriptív kijelentéseket is teszünk. A nagypénteki események szentírási bemutatását és értelmezését ugyanis mindvégig szilárd bázisnak tekintjük. Ezért e dolgozat akár apologetikusnak is tűnhet. Hangsúlyosak benne a tanítói részek, amelyek a nagypéntek teológiáját hivatottak kifejteni. Talán nem öncélúan.

Mondtuk, hétszer indulunk útnak. Hogy minél több irányból beszéljünk nagypéntek homiletikumáról.

Először a nyitottságot deklaráljuk. Azt, hogy a nagypéntek nyitott a húsvétra. Márpedig ezt az összetartozást nem szabad figyelmen kívül hagyni. Dolgozatunk persze nem a húsvéti igehirdetés témáját vizsgálja,

de nem akartunk logikai szétválasztásokat végezni ott, ahol az üdvessémenyek összefüggésén az erőltetettnek tűnt volna.

Másodszor a nagypénteken számunkra kieszközölt igazságról szólunk. Figyelve arra, hogy hitünket a reformátori teológia segítségével renováljuk.

Harmadszor a kereszttel szembesülünk, elfogadva, hogy az igehallgatókhoz való alkalmazkodás fontos ugyan, de a keresztről való beszéd mindenképpen megosztja a hallgatóságot.

Aztán a nagypénteki áldozat értékét mérlegeljük.

Végül megállapítjuk: milyen drága a kegyelem. A szenvedés témája sem kerülhető meg. Mégis örömmel mondhatjuk, van okunk várni és remélni személyes megkönnyebbülésünket.

Hatodik utunkon a halállal nézünk farkasszemet. Azért, hogy müljon a tőle való félelmünk.

Végül, hetedszer, Isten titkára tekintünk. Mert valljuk, hogy botrány, ami nagypénteken megtörténhetett, és mégis szent, ami megtörtént.

Nem állítjuk, hogy az általunk végigjárt utak a teljességet jelentenék. Olyan fontos nagypénteki témákról nem ejtünk szót, mint a megüresítés, a háládatosság, nem beszéltünk a passiók istentisztelet – egyébként szerintünk kiváló – lehetőségéről.

De hétszer elindulunk. Hívjuk hát a kedves olvasót is. Ami előttünk van: utak Jézus Krisztushoz halála napján. Amikor mindenki magára hagyta, mi közelíthetünk hozzá. Hála, hogy mi már nagypénteken is vele lehetünk. Persze jó, ha tudjuk, a most következő utakon Ő jön mihozzánk. Ezért nincs konklúziónk. Hiszen végül csak a hódolat marad: S. D. G.

1. Nyitottság¹

Immár több mint ötven esztendeje jelent meg a világhírű irodalmár és író, Umberto Eco munkája, a Nyitott mű.² Eco ebben a kétségtől nagy hatású esszégyűjteményében kifejti, hogy maga a műalkotás nem füg-

¹ Máthé-Farkas Zoltán: Kísérlet a prédikáció nyitott műként való megalkotására című cikkével (Református Szemle 2009/1) már csupán e fejezet vázlatának elkészülte után találkozottam. A cikket nem használtam fel dolgozatom készítésekor.

² Umberto Eco: Nyitott mű, Európa, Bp., 2006.

getleníthető a mindenkori befogadótól. Vagyis az adott alkotás nem állítja kész tények elé a befogadót, hanem úgymond bevonja jelentésének kibontásába. Tehát az olvasótól, nézőtől vagy hallgatótól kreatív önállóságot követel. Ebben az értelemben nevezhető nyitottnak a mű.

Eszerint tehát maga az alkotás nem tárgyasítható, nem egy zárt objektum, amelyet a vele találkozó befogadó szubjektum csupán analitikusan megvizsgálna, más szóval: megértene. A mű így sohasem egy-értelmű, hanem eleve többértelmű, ami persze nem vezet szükségszerűen egyfajta parttalan jelentéstársításhoz, mondhatni szubjektívizmushoz. Inkább úgy kell tekintenünk a mű és a befogadó viszonyára, mint egy nem egyirányú kommunikációs szituációra. A mű nem kész tényeket közöl, amelyeket – hogy kissé nyersen fogalmazzunk – csupán meg kell emésztetnie a befogadónak, hanem saját életvilágában szólítja meg a befogadót, anélkül, hogy mélyrehatóan ismerné ezt az életvilágot. A mű nem egy képzelt befogadót akar elérni, hanem egy konkrét olvasó, néző vagy hallgató életvilágát hozza mozgásba.

Bár más impulzusokat követve, a kortárs homiletika szintén képes úgy tekinteni az igehirdetésre, mint nyitott műre. Személy szerint ezzel az irányzattal a pápai és komáromi teológia tanarán, Kocsev Miklóson keresztül ismerkedtem meg.³ Ő elsősorban Ernst Lange, Martin Nicol⁴ és Gerhard Marcel Martin munkásságára építve ismertette a nyitott prédikáció mibenlétét. Az igehirdetés szerint nem akarja kész tények elé állítani a gyülekezetet. Hiszen a hallgatóságot – elfogadva konkrét istentiszteleti és hitvallási egységét – egyéni életvilágok heterogenitásában szemléli. Ezért önállónak tekinti – akit nem akar az egy-értelmű igazsággal helyreigazítani, inkább a textus kibontásával, dinamikus többértelműségének megmutatásával elindítani a személyes megszólítottág irányába. Tehát a mindenkori befogadót nem szeretné egy véglegesnek tételezett értelmezési keretbe zárni, hanem a közös meditatív szituációban csupán irányokat kínál fel neki. Mindez egyrészt kétségkívül azt jelenti, hogy a nyitott igehirdetés komolyan veszi a gyülekezetszerűség kíváncsiságát, sőt ezt bizonyos értelemben magasabb fokozatba kapcsolja, amikor nem feledkezik meg arról, hogy a gyülekezetet egyének alkotják.

³ Kocsev Miklós: Homiletika-órai jegyzet, kézirat, 2009–2010-es tanév.

⁴ Martin Nicol: Dramatizált homiletika, Luther, Bp., 2005.

Azonban másrészt az igeszerűség elvárásának is eleget tesz, hiszen szándéka szerint a textus minél szélesebb jelentésgazdagságát is felmutatja. Hogy mindez érthetőbb legyen, érdemes felidézni egy, a lelkipásztor által vezetett – nem frontális, hanem – párbeszédes formájú bibliaórát. Bár a szolgálattevő felkészült, őt magát is mindig érheti váratlan kérdés, megállapítás. Amely – ott és akkor – számára is igei kihívássá válik. Vagyis a textus még teljesebb jelentésgazdagságára nyílik lehetőség. Nem meglepő ezek után, ha kijelentjük, hogy egy nyitott szerkezetű igehirdetésre való felkészülés az azt megelőző bibliaórán kezdődhet, természetesen azonos textus alapján.

A nyitott igehirdetés igeszerűségét továbbá az is erősíti, ha a textus kijelölésekor az igehirdető eltekint a hagyományosan kialakult perikópák határaitól. Gondoljunk csak bele, mennyire meghatározóvá, szinte szükségszerűvé vált az új fordítású Biblia rövid címekkel ellátott felosztása. Ha ezektől eltekintünk, az – egyébként elválasztott – igék jelentésbővítő kapcsolata jöhet létre.

A fentiek alapján kimondhatjuk, hogy a nagypénteki igehirdetés is elgondolható és megalkotható nyitott módon. A bűnök bocsánatát az emberi életvilágokban kell meghirdetni, a hallgatóság személyes érintettségére törekedve. Hogy a gyülekezet tagjai választ kapjanak a kérdésre: mi közöm mindehhez? Hogy a gyülekezet tagjai megtalálják a maguk számára, hogy – és most a Heidelbergi kátéból veszem a nagyon is realisztikus kifejezést – mi a hasznom mindebből? Ez természetesen nem jelenti, hogy tanítói módon, az egy-értelmű tanítást előadva kell Igét hirdetni. Sőt, a passió szinte megköveteli, vagy inkább megteremti azt a meditatív szituációt, amelyben az Igét befogadó hallgató elgondolkodik a megváltáson és ezzel összefüggésben elmélyed önmagában, hogy Jézus Krisztust nagypénteken megismerve mintegy új önértelmezéshez jusson.

A nagypénteki igehirdetés nyitottsága ezen kívül azt is jelenti, hogy igyekezni kell kerülni a tematikus prédikáció csapdáját. Márpedig a sákramentumos keresztyén ünnepek könnyen ebbe az irányba terelhetik az igehirdetőt.⁵ A téma ugyanis adott. A textus így könnyen a templomi

⁵ Pásztor, 27–29.p

beszéd mottójává silányulhat.⁶ Ehelyett engedni kell az alapige gazdagságának, dinamikus többértelműségének⁷.

Azonban a fejezet címében megnevezett nyitottság még mást is jelent. Nagypéntek kapcsán nem csak irodalomtudományi és homiletikai értelemben használhatjuk ezt a kifejezést. Nem csak arról van szó, hogy az igehirdetést tágra kell nyitni az ige és az igehallgatók előtt. Mert a nagypénteki igehirdetésre is áll az, ami végső soron minden keresztyén igehirdetésre igaz, hogy nyitottnak kell lennie a húsvéti üzenetre. A keresztyén hit ugyanis csak húsvéti hit lehet⁸ – ezt szükséges hirdetnünk, erre szükséges másokat is meghívunk. Ahogy Joó Sándor írja, a prédikáció „rejtett főtételének”, „láthatatlan alapjának” Krisztus feltámadásának bizonyosságát kell tartanunk.⁹ Ezt tehát még a nagypéntek tekintetében is ildomos adottságnak tekintenünk.

Egyetlen református homiletika sem hallgatja el eme összefüggést. Ravasz László így fogalmaz – csupán stílusa miatt is érdemes hosszabban idéznünk: „A nagypéntek húsvétal alkot egy egészet: húsvétkor tett vallást Isten az ő fia mellett, akit nagypénteken az emberek megvetettek és keresztre feszítettek. (...) Ha nagypéntek volna az utolsó szó, akkor a Jézus halála egy emberi tragédiává zsugorodnék össze, amelyben nincs megváltói erő, s akkor ez a mi világunk a legiszonyúbb és legnyomorultabb volna minden világok között; de volt és van húsvét, tehát atyai házzá válik a világ, a szenvedő Messiás főpappá magasztosul, ki engesztelő áldozatként adja magát érettünk, hogy e halálon át Istent Atyánknak lássuk s Isten gyermekeinek nézzen; van húsvét és a feltámadott Idvezítő királlyá dicsőül, aki az Isten új kegyelmi világának fejedelme, kormányzója, bírāja és életforrása lesz.”¹⁰

A magunk részéről annyit azért hozzátennénk, hogy a teológiai munkásságát tekintve a későbbi Ravasz László talán máshogy fogalmazna, kevésbé egyoldalúan. Hiszen már a nagypéntekben is van megváltó

⁶ Fekete Károly fogalmazza meg, hogy az alapige „nem a rajtkő, amiről elugrunk, hanem a víz, amiben úszunk”. Lásd: Fekete, 1993, 73.p

⁷ A dinamikus többértelműség nem azt jelenti, hogy bizonytalan volna a textus jelentése, inkább azt, hogy nagyon gazdag az „üzenete” és nagyon sokrétű a hatása.

⁸ 1Kor 15,14

⁹ Boross, 150.p

¹⁰ Ravasz, 1915, 362.p

erő – a bűnök fölötti győzelem ereje; habár az „utolsó ellenség”, a halál ekkor még valóban nem töröltetett el.¹¹ Mindazonáltal a fenti idézetben a számunkra most fontos, nagypéntek és húsvét közötti összefüggés megállapítását konstatálhatjuk.

Bár evidenciának tekintti, a prédikációs gyakorlat hiányosságaira utalva szintén nem hallgathatja el ezt az összefüggést Fekete Károly sem. Tankönyvként használatos Homiletikájában a következőket olvashatjuk: „Lehet, hogy sokak előtt feleslegesnek tűnik annak külön hangsúlyozása, hogy a keresztt és a nyitott sír, az Úr halála és feltámadása szoros egységben szemlélendő. Mégis figyelmeztetnünk kell erre, mert a nyomtatásban megjelent prédikációk sora megcáfolhatatlanul bizonyítja, hogy sok esetben hiányzik a keresztnak a feltámadás fényében való szemlélete. Pedig a jobbkez felőli látomása és kérése annak a Királynak szól, akiről a kérelmező hiszi, hogy élete, hatalma nem zárul le a kereszten.”¹²

Valóban, Jézus Krisztus kereszttje nem a végpont, van folytatás. Ezért hangsúlyozzuk, hogy a nagypénteki igehirdetésnek nyitottnak kell lennie a húsvéti örömeire. Gondoljuk meg a következőket: a világtörténelemben csupán egyetlen olyan nagypéntek volt, amelyet követett a húsvét. Az első nagypéntek volt ilyen, amelyen Jézus Krisztus „meghalta és eltemették”. Az azóta ünnepként megélt nagypéntekeket már megelőzi a hír: „harmadnapon halottaiból feltámadá”. Az első húsvét tehát előtte van a további nagypéntekeknek, a mi nagypéntekeinknek is. Hitünk próbájának is tarthatjuk, hogy tudjuk-e a húsvét prizmáján keresztül szemlélni Jézus Krisztus halálát.

A nagypénteki prédikáció húsvétra nyitottsága talán úgy realizálható, ha helyet kap benne a várakozás motívuma. Ezt leginkább az segítheti, hogyha a nagyheti szolgálatsorozatot egységben kezeljük. Különösen a nagypénteki és húsvéti igehirdetést. Érdemes azzal próbálkozni, hogy egy koncepcióba, egy szerkezetbe illesztjük a kettőt, sőt talán egy igehirdetés két – egymásra utalt, egymással párbeszédben álló – epizódjaként értelmezzük.

Anélkül, hogy a végletekig vinnénk a nyitottság fogalmának kiaknázását, végezetül még megemlítjük, hogy a nagypéntek nyitott a nagy-

¹¹ 1Kor 15,26

¹² Fekete, 1993, 108.p

csütörtökre is. Fordított időrendben, mint ahogy azt első hallásra gondolnánk. A nagypénteket nem csupán a húsvét követi, hanem a nagycsütörtök is – abban az értelemben, hogy bűnbánat által felkészít és elvezet a Jézus Krisztussal való úrvacsorai közösségre.¹³ A nagypéntek tehát hitünk szentségi megerősítésére mutat előre, ezt sem szabad figyelmen kívül hagynunk az ígihirdetésre történő készülésünkben.

2. Igazság¹⁴

Nagypénteknek van egyfajta kérlelhetetlensége. Mert hitünk lényege és középpontja felé irányítja tekintetünket. Nagypéntek tehát minimálisra csökkenti az arra való hajlamot, hogy ígihirdetésünkben erkölcsi kérdéseket taglaljunk. Ez azért hasznos, mert mára – a modernitás hatására – kérdésessé vált, hogy a református egyház vajon a reformátori hit talaján áll-e. Ez a kérdés pedig az „ecclesia reformata, ecclesia semper reformanda est secundum verbi Dei”¹⁵ alapelvet követve merül fel. Hiszen egyedül Isten Igéje alapozhatja meg a hitünket.

Márpedig tapasztalatunk, hogy – mivel egyszerűbb és természetesebb, tehát emberibb, ezért – a személyes kegyességben és az egyházi élet gyakorlatában erősebbé válik a példaképek általi öröklődés tradicionalizmusa, mint az Igére építkezés igazsága és permanens újdonsága. Gondoljunk csak meg, mennyire hangsúlyos egyházi közéletünkben a cselekedetek megújítására felszólító imperatívusz, pedig az Ige mást mond, „hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez; nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék”¹⁶. Vagy gondoljunk arra, hogy a törvény és az evangélium – a reformátori teológiában kardinálisnak tekinthető – kapcsolatának explikálása mondhatni teljesen hiányzik kortárs ígihirdetésünkől.

¹³ E helyütt tisztán teológiai, homiletikai megállapítást teszünk, és eltekintünk a gyülekezeteinkben élő többféle gyakorlattól. Hiszen tudott, hogy a húsvétvasárnapi úrvacsorai közösségen kívül néhány helyütt gyakorlatban van a nagycsütörtöki és nagypénteki úrvacsoravétel is.

¹⁴ E fejezet megírásának vezérfonalául Bernhard Kaiser: Egyedül Krisztus című könyvének első három fejezete szolgált. Lásd: Kaiser, 2012, 7–58.p

¹⁵ Az egyház reformált, mert Isten Igéjének megfelelően szüntelenül reformálódnia kell.

¹⁶ Ef 2,8–9

De a nagypénteknek van egyfajta üdvös kérlelhetetlensége. Hiszen Jézus Krisztust ezen a napon megfeszítve látjuk, márpedig az ő kereszthalála nélkül nem lehet igazságunk Isten előtt. Életünket Isten törvényének mérlegére téve csak kárhozatunkat szemlélhetnénk, azonban az evangélium meghirdeti, hogy üdvösségünk van, mert Jézus Krisztusban igazak vagyunk. A törvény arra vezet minket, hogy felismerjük bűneinket, és belássuk a megváltás szükségességét. A megváltást pedig Jézus Krisztus viszi véghez. Ezt az evangéliumi tényt csak hittel fogadhatjuk el – márpedig a hit nem lehet emberi erőfeszítés eredménye. A hit ajándék, ami hallásból születik¹⁷. Mivel a nagypéntek hitünk lényege és középpontja felé irányítja tekintetünket, s mivel egyedül az íge-hirdetés meghallásából lehet hitünk, ezért a nagypénteki prédikáció koncentráltan szólhat a bűnös ember üdvösségéről¹⁸.

Hangsúlyozni szeretnénk továbbá, hogy az üdvösség már maradéktalanul készen van¹⁹. Ezt az ember örökségül kapja – amelyre hit által jogosult, még ha ebben a jelenvaló világban nem is birtokolja azt a maga nyilvánvalóságában. A hit tehát azt jelenti, hogy bizonyos vagyok annak igazában, hogy amit Jézus Krisztus tett, vagyis – a mi vizsgálódásunk szempontjából – ami nagypénteken történt vele, egyszerűen az ő váltságműve: az értem történt. Nekem, mint bűnösnek van szükségem erre, s egyedül ezért vagyok igaz Isten szemében.

Nagypéntek fontosságát az eddigiekben mintegy bevezetőként immár megállapítottuk, most pedig nézzük meg közelebbről, miként látja Jézus Krisztus kereszthalálát a reformátori teológia.

Isten, hogy az ember életét az ember érdekében szabályozza, törvényt állít fel. A törvény egyszerre fejezi ki Isten akaratát, és szolgálja, tehát segíti az emberi életet. Istennek ez a kijelentett akarata mindenkor érvényesen igaz. Fontos leszögeznünk, hogy a törvény nem azonos az Ószövetséggel, és nem is csupán az Ószövetségben található meg. Hiszen az Újszövetség is tartalmazza Isten szabályrendeletét.²⁰

A törvény legfontosabb funkciója, hogy az embert szembesítse a bűnével.²¹ Hiszen az ember, még ha erőit mozgósítva őszintén törekedne

¹⁷ Róm 10,17

¹⁸ 1Kor 1,21

¹⁹ Mt 22,8

²⁰ Mt 5–7

²¹ Róm 3,19–20

is rá, a törvényt akkor sem tudja maradéktalanul megtartani. Ez azért van, mert szíve szerint nem akar Isten jóságos normarendszere szerint élni.²² Ezt a nem akarást teszi láthatóvá a törvény. Ezt a nem akarást, ami maga a bűn. Tegyük érthetővé: a bűn nem az erkölcsösség és erkölcstelenség kérdéskörével áll vonatkozásban, hanem az ember Isten akarátával szembemenő lázadását jelenti.

A törvény tehát, amikor megmutatja az emberi bűnt, akkor egyszerűsmind megtöri az ember önelégültségét. Mert az Isten által adott norma újra és újra szembesít a normaszegéssel, ami megmutatja az ember bűn iránti vágyát, és e vágnak való szolgálai engedelmességgel nyilvánvalóvá teszi az említett szándékos lázadást. Ezért beszélünk eredendő bűnről, amely elvéve a dicsekvés lehetőségét, bűnvallásra kell, hogy vezessen. Ugyanakkor éppen azáltal mutatkozik meg az eredendő bűnös létmód, hogy az ember nem képes véglegesen lemondani az önmagával való dicsekvésről. Íme, látható, hogy milyen leleplezően reális az isteni kijelentésben közölt emberkép. Mindazt, amit a széles körben elfogadott, egyfajta általános világnézetté váló modernista humanizmus a témában mond, kénytelenek vagyunk zsákutcának nevezni. Hiszen a humanizmusnak nincs kézenfekvő magyarázata a világban kétségkívül megtapasztalható gonoszra.

Isten természetesen nem közömbös az ember bűne iránt. A törvény folyamatos megszegése jogos haragot vált ki belőle. A harag pedig az emberre kimondott halálos ítéletben manifesztálódik. Ez általános érvényű ítélet. Azt mondhatjuk, hogy az ember – a bűn rabjaként szabadságát elveszítve – átok alatt áll.²³

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy Isten a törvényt nem azzal a céllal adta, hogy az ember – mintegy normakövető életmóddal – megtartsa, és így szerezze meg magának az igazságot.²⁴ Mármint az Isten előtti igazságot. A törvény ugyanis kétségbevonhatatlanul Jézus Krisztusban találja meg telosát.²⁵ Ezért tehát az embernek egyedül rá van szüksége. Az ószövetségi törvényben megszabott áldozatok ugyanis nem

²² Mk 7,21–23

²³ Gal 3,10

²⁴ Zsid 10,1

²⁵ Róm 10,4

voltak képesek eltörölni a bűnt, de Jézus Krisztus nagypénteki áldozata megsemmisítette azt.²⁶

Ez volt az az isteni szándék, amelyet követve Jézus Krisztus eljött ebbe a világba. Emberré lett, mert így képviselhette a bűn átka alatt élő embert. A törvény tehát rá is vonatkozott, csak hogy ő azt maradéktalanul betöltötte.²⁷ Mindezt a bűnös ember helyetteseként cselekedte meg – úgy is fogalmazhatunk, hogy eleget tett az ember számára adott törvénynek, mondhatni jogkövetelménynek. Ilyen értelemben beszélünk Jézus Krisztus kísértések közepette és kísértések ellenére²⁸ is megvalósuló aktív engedelmségéről. Másrészt azonban áldozata az ő passzív engedelmségét is megmutatja. Hiszen váltságáldozatával az Atya akarátának tett eleget, miközben önként vállalta a szenvedést és a halált.²⁹

Jézus Krisztus a bűnös embert képviselte (és máig képviseli³⁰), ezért az ő törvényt betöltő életét és az átok feloldásáért bemutatott áldozatát Isten a bűnös ember tetteként számolta el. Jézus Krisztus Isten számára azzá lett, aki felelősséget vállal az ember bűneiért, és ezzel magára veszi a bűn miatti átkot.³¹ Hogy a nagypéntek valóban hitünk lényege és középpontja felé irányítja tekintetünket, mindazt hadd foglaljuk össze Bernhard Kaiser szavaival: „Krisztus keresztnél Isten volt jelen, hogy üdvözítsen. Időben és térben ott vált valósággá a törvénye által megkövetelt jogi rend. Ebben a tettben rejlik a világ üdvössége. Ez az üdvösség valósága, azaz ebben a térhez és időhöz köthető eseményben nyert üdvösséget a bűnös ember. Isten nem kéri többé rajta számon a bűneit, mert teljesen igazzá és tökéletessé lett.”³²

Ezek alapján Jézus Krisztus munkája csak akkor érthető meg igazán, ha őt közbenjárónak tartjuk. Mint már rögzítettük: az emberért járt közben Istennél. Így, mivel áldozatával eltörölte a bűnt, és elvette az átkot, a benne hívő ember bizonyos lehet abban, hogy egyébként továbbra is tényszerű bűnös létmódja többé nem választják el őt Istentől. A keresz-

²⁶ Zsid 10,1–10

²⁷ Gal 4,4 és Ézs 53,9

²⁸ Zsid 4,15

²⁹ Ézs 53,7

³⁰ Róm 8,34

³¹ Gal 3,13

³² Kaiser, 2012, 15.p

tyén vigasztalás abban van, hogy az embert bűneivel együtt Jézus Krisztus hatékonyan képviseli az Atyánál.

Áttekinthetően húzza meg az üdvtörténeti vonalakat Isten Pál apostolra bízott kijelentése, aki a római gyülekezethez írott levélben metszésben mutatja meg az ember eredendő bűne és kegyelemből elnyert igazsága közti összefüggést. Párhuzamban szemlélhető ezért Ádám bűne és Jézus Krisztus szabadítása. Így olvassuk az ígét: „Mármost, ahogyan egynek a vétke lett minden ember számára kárhozottá, úgy lett egynek az igazsága minden ember számára az élet megigazulásává. Mert ahogyan az egy ember engedetlensége által sokan lettek bűnösökké, úgy az egynek engedelmessége által is sokan lettek igazakká.”³³

Ebből következtetünk arra, hogy az ember nem képes a cselekedetei által, vagy maradvány a korábbi szóhasználatnál, a törvény megtartásával igazzá válni Isten előtt. Az ilyen irányú kísérlet kétségbe vonja, vagy inkább semmibe veszi Isten kegyelmét. Hanem azt kell belátnia az embernek, hogy kizárólag Jézus Krisztus nagypénteki halála (és harmadnapra történő feltámadása) teszi őt igazzá Isten szemében. S ha ezt hiszi, akkor valóban igazzá lett.

Ha csak a nagypéntekre tekintünk, akkor Jézus Krisztus küldetése abban van, hogy helyettesítse az embert, aki egyébként csak ítéletre járulhatna Isten elé. Ezért – mivel helyettes – az ember nem tekintheti őt követendő példaképnek. Az a teológiai közhelyé vált fordulat, hogy „a Jézus Krisztusban való élet”, a fentiek alapján tehát nem azt jelenti, hogy az emberi erőket megfeszítve másolni kell, vagy utánozni Jézus Krisztust, hanem azt, hogy hinni kell benne mint igazzá tevő Üdvözítőben. Isten ugyanis Jézus Krisztusra tekintettel bocsát meg az embernek.

Így válik megkérdőjelezhetetlenné az, ami még nem látható és nem érzékelhető, hogy az ember üdvössége Jézus Krisztusban már beteljesített és eltörölhetetlen valóság. Ehhez kiegészítésként annyit még kötelességünk hozzátenni, hogy Jézus Krisztusban nem csupán az igazság, de a szentség (értsd: a megszentelődés) is az egyébként bűnös ember tulajdonává lett. Aki hisz Jézus Krisztusban, az megszenteltetett, és immár Isten szolgálatában áll, vagyis egyedül ez a szolgálat határozza meg az életét.³⁴

³³ Róm 5,18–19

³⁴ Jn 17,18–19

Félreértés azonban azt gondolni, hogy ez automatikusan az ember megjavulását jelenti. Inkább azt, hogy a bűnös ember már tudja, Isten szentként tekint rá, és ez a magatartását és cselekvését ösztönző tényré válik.

Ha végezetül reflektálva visszatekintünk e fejezetre, a következő megjegyzést tehetjük. A problémafelvető és a téma lényegét felvillantó bevezető rész hangvételében egyértelműen elkülöníthető a második, a témát megalapozó szándékkal tanítói modorban kifejtő résztől. Az előbbi sokkal személyesebben, többes és egyes szám első személyben szólalt meg. A nagypénteki igehirdetésnek, még akkor is, hogyha a reformátori hit tisztaságát szándékozik tanítani, ilyen módon, vagyis személyes, bizonyosságtévő hangon kell megszólalnia.³⁵

3. Kereszt

A nagypénteki igehirdetés általában egy népegyházi keretek között élő gyülekezetben hangzik el. Bár van ilyen tapasztalat, a magunk részéről a népegyház kifejezést e helyütt nem pejoratív értelemben használjuk. Tényszerű adottságnak tekintjük, és azt, hogy egyáltalán van és élhet, Isten kegyelmének tartjuk.

Szintén tény, hogy a népegyház nagyon összetett és sokrétű folyamatok hatására a szemünk láttára erodálódik. Kérdésünk, hogyha az Úr magához szólítja népegyházban élő választottait, mi marad azután?

A népegyházi létmódnak – emberi perspektívából szemlélve – meghatározója egyes vallási rítusok gyakorlása. Bár a reformáció bizonyos értelemben rítustalanítást hajtott végre, egy kötött vallási cselekvési formák nélküli közösség nehezen képzelhető el. Amint Stollberg írja: „Emberi közösség rítus nélkül nem lehet életképes. A rituális formákban válik átérezhetővé a közösség öntudata és értékrendszere”³⁶. Tehát a hitnek – mivel az minden divatosan doktriner megfogalmazás ellenére nem magánügy – van külső, közösséget konstruáló megjelenési formája. A rítusokat egyébként egyházi körökben sokszor a hagyomány kifejezéssel illetjük, általában megbélyegző módon. E kifejezés alatt valami olyasmit vélünk érteni, ami kiszáradt, megcsontosodott, betokosodott, s amit nem hat át a Szentlélek dinamizmusa.

³⁵ Fekete, 1993, 108–109.p

³⁶ Idézi: Hézszer, 43.p

Az eredendő rítusellenes habitus és az ennek ellenére rítusaiban élő népegyház erodálódása együttesen eredményezi a rítusok fokozatos eltűnését. Ezt a folyamatot – szintén kritikus felhanggal – szekularizációnak nevezzük. A kifejezés egyfajta „elegyháziatlanodást” jelent, a népegyház vallási tudatlanságból eredő visszaszorulását a közélet szféráiból. Összefoglalóan és kissé sarkítva elmondhatjuk, a népegyház még meglévő hagyományát üressége miatt elvi bírálat éri, ugyanakkor e hagyomány eltűnése fájdalmas szekularizációnak minősül. Nem meglepő hát, hogy az egyház peremén megjelenő újabb generációk számára a vallási rítusok és szokások jelentésüket veszítették vagy ismeretlenekké váltak.

Mi marad ezután? – ismételjük meg a korábbi kérdést. A válasz banális és kézenfekvő. Missziós tevékenységet kell végezni a népegyházban. S e tevékenység legfontosabb eszköze az igehirdetés, valamint annak megújulása. Ezért elsősorban imádkoznunk szükséges. Ezt követően pedig elkötelezetten tanulni. A prédikátor tevékenysége hivatás – amint hangsúlyozni szoktuk, de ritkábban említjük, hogy szakma is. Ami annyit tesz, hogy tanulható és fejleszthető.

Meggyőződésünk szerint a Szentlélek munkáját szemlélhetjük abban, ahogy gyülekezeteink létszámában nagyobb, idősebb része békességet él át pusztán azáltal, hogy megjelenik Isten házában, és ahogy vigasztalást talál pusztán az istentiszteletben való részvételben. A közép- és fiatalabb generáció azonban már elvárásokkal érkezik, kimondva vagy kimondatlanul minőséget, teljesítményt vár az istentisztelettől, és magától az igehirdetéstől. Ezt a különbséget tévedés volna az igényesség kérdéskörére redukálni. Sokkal inkább egyfajta változó attitűddel magyarázható. Mindenesetre a változó elvárásokhoz, ha nem is szabad szolgai módon alkalmazkodni, de mindenképpen szükséges reagálni rájuk, és követni őket.

A tendencia az, és ezt kár volna tagadni, hogy az újabb generációk élményt keresnek, és az igehirdetés kapcsán is bizony az ilyen típusú „megérintettség” fogékonyak.³⁷ Szükséges, hogy számukra – akik életviláguk szerint tagadhatatlanul távolabbról érkeznek a gyülekezeti közösségbe, mint a régiek – elkötelezetten segítsük az igehirdetés megértését. Vagyis minden tekintetben törekednünk kell az egyszerűsége. És nem a hallgatóság leértékelése, hanem igényeinek tisztelete miatt.

³⁷ Körültekintő elemzést ad a témában Hézsér Gábor. Lásd: Hézsér, 15–31.p

A fentieket meggondolva ezért – akár nagypénteken is – kísérletet lehet tenni az általunk demonstratívnak nevezett igehirdetési típussal. Ehhez a prédikációs típushoz Kálmán Szabolcs, a komáromi teológia tanára impulzusait követve jutottam el. Szeretném hangsúlyozni, ezzel nem állítom, hogy egykori tanárom teljesen elkötelezte volna magát ezen irányzat mellett.

A demonstratív igehirdetés, amint neve is mutatja, szemléltető jellegű. A verbális közlés dominanciáját Isten kijelentését követve maradéktalanul megtartja, azonban a verbális közlést tárgyi szemléltetéssel kíséri. Szándéka szerint az igehirdetés illusztrációs bázisát szemmel láthatóvá, vagyis ezáltal befogadhatóbbá teszi. Mivel kizárólag valamely tárgy felhasználásáról van szó, ez azt jelenti, hogy nem kerül sor audiovizuális és mediális eszközök alkalmazására. Ez természetesen nem valamiféle nóvum – az a meglátásunk ugyanis, hogy a demonstratív prédikáció ihletését és példáit a Szentírásból meríti. Gondoljunk csak a prófétai igehirdetésekre, talán elég, ha utalásszerűen megemlítjük Jeremiás – hadd jellemezzem így – prédikációs performanszait. Szintén felidézhetjük Jézus Krisztus néhány igehirdetését, aki minden alkalmat, élethelyzetet megragadott Isten Igéjének szólására. Például, amikor a gyermekekről³⁸ vagy a fügefáról³⁹ beszélt. Bár ezekben az esetekben élőlényeket nevez meg, a demonstratív jelleg érvényesül.

Mielőtt a következőkben egy demonstratív típusú nagypénteki igehirdetés vázlatát bemutatnánk, határozottan nyomatékosítjuk: meggyőződésünk szerint az igehirdetés esetében is úgy áll, hogy nem a módszer a legfontosabb tényező. Nincs tökéletes módszer vagy típus, amely képes lenne biztosítani az igehirdetés áldott mivoltát. A „siker” ilyen tekintetben nem automatizálható. A Szentlélekben hiszünk, aki elkészíti és elevenné teszi a prédikációt. Ezzel együtt úgy véljük, hogy a demonstratív típusú igehirdetés képes a gyülekezetszerűség kíváncalmát hatékonyan kielégíteni. Hiszen élményszerű, ugyanakkor a verbális közlést illusztrálva egyszerűsíti és segíti az üzenet átadását, megértését.

Nézzünk immár egy nagypénteki demonstratív igehirdetést. Az 1Kor 1,18–31, mint lekción és az 1Kor 1,18, mint textus alapján bizonyosságot le-

³⁸ Mt 18,1–10

³⁹ Mk 11,20–26

het tenni a kereszt teológiájáról – amelyet általában elvont dogmatikai témának tartanak⁴⁰. Szemléltető eszközül pedig egy, a szöszékben előre elhelyezett hagyományos latin kereszt szolgálna. A lelkipásztor prédikációjának meghatározott pontjain venné elő az említett jelképet, hogy annak felmutatásával illusztrálja mondandóját. Bár a választás akár provokatívnak is tűnhet, mindazonáltal úgy véljük, szükség van a kereszt bizonyos fokú rehabilitációjára református körökben.

A kereszt első látványa az Igében közölt bolondság és ebből következően a botránkozás képzetét és hangulatát idézné meg. Ez lehetőséget biztosítana arra, hogy kifejtsük, nekünk reformátusoknak a kereszt zavaró jelkép ugyan, de nem tiltott. Esetleg egy rövid egyháztörténeti kitérővel lehetne vázolni a kereszthez való viszonyulásunk hátterét. Ki kellene ezután emelni a különbséget feszület és kereszt között, ennek alapján pedig szükséges volna hangsúlyozni, hogy nem feszületről szóló beszéd hangzik el. A kereszt számunkra, reformátusok számára tehát nem dísz, ékszer vagy jelvény, hanem mindenekelőtt üzenet. Amelynek fontos és széles körű jelentése van számunkra. Ezt az üzenetet közli a keresztről való beszéd – amelyben a megfeszített Jézus Krisztust hirdetjük.

A kereszt második felmutatásakor kiemelhető annak geometrikus alakja. Mert a kereszt geometriailag két egymást metsző szakasz, melyek egy pontban találkoznak. Így szemlélve a kereszt tehát találkozási pont. Isten és az ember találkozásának pontja. Ez nagypénteki kontextusban azt jelenti, hogy a kereszten értünk meghalt Jézus Krisztusban lehet megismerkedni Istennel. Ez egy mindent elrendező és átértékelő kapcsolat kezdete lehet. Aki őszintén vágyakozik arra, hogy megtudja, kicsoda Isten, annak nem lehet elkerülnie ezt a találkozást. Ezzel együtt el kell ismernünk, a fentiek bolondságnak tűnhetnek, mert a keresztről árad a látszólagos sikertelenség. Csakhogy ez nem az Isten, hanem az ember sikertelensége – az van ott a kereszten. A kereszt ereje úgy válik valósággá, ha elfogadjuk az említett találkozást.

Harmadszor, egy kissé hosszabban a keresztre tekintve láthatjuk, hogy minden irányból befelé, a metszéspont felé vonja a tekintetet.

Egyetlen helyre koncentrálja a látásunkat. A kereszt ilyenformán keresztelkedésként szemlélhető – minden emberi út ide vezet. Azt mondhatjuk tehát, hogy az ember és ember közötti találkozás is csak a keresztnél, lényegében a Jézus Krisztusban hívő egyház közösségében jöhet létre. Nagypénteken – azonossá tevő bűnében és a mégis mindenkire vonatkozó kegyelemben is – testvérré válik Isten népe. Ez azt jelenti, hogy a kereszten értünk meghalt Jézus Krisztusban lehet találkozni egymással előítélet mentesen. Mindannyian vétkezünk, és méltók vagyunk a büntetésre. De összehangol minket a kereszt ereje – ha elfogadjuk, hogy mindannyiunk útja ide vezet, s itt találkozhatunk képmutatás nélkül egymással.

Ha a szemünket újra a keresztre vetjük, meglátjuk, hogy merőleges tengelye összeköti a magasságot és a mélységet, a fentet és a lentet. A kereszt megszünteti a távolságot, vagyis az ember tragikus földhözragadt-sága és az Isten szentséges feljebbvalósága közti szakadást. Jézus Krisztus lehajolt, hogy fölemeljen. Tudnunk kell, bármi terheljen, bántson és fájjon, ő azt már elhordozta. Mindannyiunk keresztje, mint kicsiny darab, benne van az övében. Ezért a kereszten értünk meghalt Jézus Krisztusban új emberek vagyunk. A kereszt erejét akkor érezzük meg, ha elfogadjuk, hogy megszabadultunk az emberi mély-lét börtönéből, mert Isten megszüntette a tragikus mélység és a szentséges magasság közti távolságot.

Végül a kereszt utolsó felmutatásakor észre kell vennünk, hogy e jelkép vízszintes szára olyan, mint egy ölelésre kitért kéz. Nem tudunk kifordulni belőle, nagypénteken Isten magához ölel minket. A kereszten meghalt Jézus Krisztusban mennyei Atyánk e mozdulattal mintegy visszafogad, örökbe fogad minket – gyermekeiként. Ez Isten szavak nélküli szeretete. A kereszt ereje ez az ölelés. S mi szemérmesen vagy lázadva ki nem mondanánk, de mégis mindannyian ezt óhajtjuk.

Demonstratív módon így szólalhatna meg az Ige, ez a kereszt üzenete és jelentése. Persze tisztában vagyunk azzal, hogy az élményre, a megértést segítő egyszerűségre nincs igehirdetői garancia. Mint mondtuk, nincs tökéletes igehirdetési módszer. Sőt, a demonstratív jelleggel, tehát a gyülekezet változó attitűdjéhez való közelítéssel nem szabad erőszakot tenni az Igén. Hiszen az kimondja, hogy a keresztről való beszéd megosztja a hallgatóságot. Ugyanis „a kereszt emberi értékelések alapján

⁴⁰ A nagypénteki demonstratív igehirdetés vázlatának vezérfonalaként a Fekete Károllyal készített, „Kereszt-kérdés, avagy reformátusságunk és a kereszt jelképe” című interjút használtam (Reformátusok Lapja 2012/15, 6.p).

nem ismerhető meg üdvényként, sőt botrány és bolondság marad⁴¹. Mert azt nevezik Úrnak, aki látszólag kudarcot vallott, akit megfeszítettek. Jézus Krisztust nagypénteken holtában látjuk a kereszten. Ő volna a Megváltó? Egyedül az ígahirdetés szava juttathat erre a felismerésre. „Ez pedig azt jelenti, hogy egy ilyen felismerés kizárólag elismerésként megy végbe.”⁴² Nem valamiféle emberi belátás vezet rá, hanem hitből adatik. Jézus Krisztust nem ismerheti meg mindenki.

4. Áldozat

A nagypéntek üzenete szókapcsolatot nem találjuk helyénvalónak. Úgy véljük, hogy üzenete csak Isten Igéjének lehet és van is – egyedül a Szentlélek által. Ezért inkább a nagypéntek jelentéséről beszélünk. Ebben a fejezetben ószövetségi megalapozottsággal. Persze miközben az Ószövetség felől közelítünk a nagypéntekhez, végső soron az ószövetségi kultuszt a maga összetettségében (és elégtelen mivoltában) Jézus Krisztus áldozatán keresztül tudjuk megragadni. Az ószövetségi kultusz és Jézus Krisztus áldozata tehát kölcsönös vonatkozásban állnak egymással. Lépünk most be ebbe a vonatkozási rendszerbe.

Isten és a választott nép szövetséges viszonyban áll egymással. Ez a szerződés alapozza meg a választott nép minden életfunkcióját. Mindez azt jelenti, hogy a szövetség által egyfelől Isten elkötelezettséget vállal népe iránt, másfelől a népnek módjában áll megtartani a kapcsolatot Istennel. A szerződéses viszony tehát a kölcsönösségen alapszik, bár ez a kölcsönösség eleve aránytalan, és a választott nép történetében mondhatni szüntelenül egyoldalú.

Isten – aki egyébként az ember bűne miatt megközelíthetlenné vált, hogy az említett kapcsolatot mégis lehetővé tegye – e szerződésben azt is megszabta, hogy ószövetségi népe, Izráel milyen módon tisztelje őt. Az istentiszteletnek ezt a meghatározott formáját nevezzük kultusznak. Tehát nincsen más út Istenhez, egyedül az, amelyet ő meghatározott. Ezért aztán az istentisztelet nem lehet önkényes – a nép nem is kezdeményezheti, és a módját sem találhatja ki.⁴³

⁴¹ Bultmann, 239.p

⁴² I. m. 246.p

⁴³ Szathmáry, 85.p

A fentiekből következik, hogy Izráel leginkább az istentisztelet meghatározott formájában, a kultuszban élheti meg Isten közelségét. A kultusz középpontjában pedig az áldozat áll. A nép, hogy fenntartsa vele a kapcsolatot – amit közelségnek neveztünk – a szövetség mindenre kiterjedő és körültekintő szabályai szerint áldozatot mutat be Istennek. Ezzel lényegében önmagát adja⁴⁴, de úgy, hogy az áldozat tárgya helyettesíti. Az így elvégzett szertartás legfontosabb funkciója az engesztelés. A választott nép ilyen módon kiengeszteli Istent, mert a szövetség megszegőjévé vált: elfordult Istentől mint szövetséges társtól. A nép bűnös létállapota miatt van szükség az áldozatra, hogy a bűn az áldozat által eltöröltessék.

Az engesztelő áldozatot a kiontott vér pecsételi meg. Mai szóval, az teszi érvényessé. Amint Isten mondja: „Mert a test lelke a vérben van, és én az oltárra adtam azt nektek, hogy engesztelést szerezzen értetek. Mert a vér a benne lévő lélek által szerez engesztelést.”⁴⁵ Ez azt jelenti, hogy mivel – a korabeli felfogás szerint – a vérben van a lélek, vagyis maga az élet, ezért az áldozatban kiontott vér és kioltott élet szerzi meg az engesztelést. Amint az idézett ige nyilvánvalóvá teszi, Isten engedi meg ezt az eljárást. Azért, hogy igazságát az áldozat életének elvétele általi büntetésben, szeretetét pedig a népet illető büntetés elengedésében, tehát a néppel való életközösség fenntartásában mutassa meg.

Az áldozat bemutatáshoz szakrális személy szükségeltetik. Egy közvetítő, aki a népet képviseli Isten előtt. Ez az áldozópap. Az ő feladata a kultusz kijelentett rendjének megtartása. Csupán emlékeztetni szeretnénk, Izráelben a papi szolgálatot nem lehetett választani, abba bele kellett születni.

Fontos még hangsúlyozni, hogy a választott nép kultuszát mindenkor fenyegette a kiüresedés veszélye. Ez egyrészt azt jelentette, hogy az áldozat bemutatása formalizmusba sülyedt. Másrészt azt a tévedést is implicálta, hogy a választott nép úgy fogta fel, mintha maga adná Istennek az áldozatot. Ilyen formán tehát a bemutatott áldozatért viszonzást várt. A „do ut des” elv⁴⁶ jegyében a szövetségi viszonyt kereskedelmi vi-

⁴⁴ Ravasz, 1996, 59.p

⁴⁵ 3Móz 17,11

⁴⁶ Szathmáry, 92.p

szonnyá degradálta. Holott az áldozatot maga Isten adja. Ő rendelte el, ő fogadta el, ő hagyta jóvá. A fentebb idézett ige is ezt mondja ki. Tehát a választott nép kultuszi cselekedete mindenkor csak válasz lehet Isten kegyelmére. Ilyen megközelítésben minden áldozat egyedül hálaáldozatként értelmezhető.

Az ószövetségi kultusz, az áldozatok rendje azonban nem csupán a kiüresedés veszélye miatt, hanem eredeti mivoltában is elégtelen és tökéletlen volt. Hiszen nem szerezhették végleges engesztelést. Az áldozatokat ugyanis rendszeresen meg kellett ismételni. Az áldozópapoknak pedig bűneik miatt mindenkor előbb magukért kellett áldozatot bemutatniuk, hogy a kultuszt így tegyék tisztává. Mindezek után szükség van-e még a tökéletlenségnek egyéb igazolására?

S ha már az áldozatok rendszerességéről esik szó, említsünk meg két, a nagypéntek vonatkozásában fontos izraelita ünnepet. Az egyik, a jól ismert pászah (Niszán hónap 14.), a páskabarány elfogyasztásának estéje. Ekkor az Egyiptomból való szabadulásra emlékezik a nép. Vagyis felidézi Isten szabadító munkáját. A másik, a nagy engesztelési nap⁴⁷ (Tisri hónap 10.), amelyen a főpap által bemutatott áldozatért az egész nép bűnbocsánatban részesül. Ezen a napon két kecskebakra sorsot vetettek, az egyiket feláldozták Istennek, a másikra a főpap jelképesen ráruházta a nép bűneit, majd Azázelnek átengedve a pusztában szabadon bocsátották. Az utóbbi kecskebak így elvitte a nép bűneit. A szertartásban formálisan is megmutatkozik az áldozat helyettesítő jellege. A nagy engesztelési ünnep az Isten és ember közti ember által megromlott kapcsolat helyreállítására szolgált.⁴⁸

Talán ez a vázlatos áttekintés – ha csak nagy vonalakban is, de – megmutatta, miért beszéltünk arról, hogy az ószövetségi kultusz és Jézus Krisztus áldozata kölcsönös vonatkozásban állnak egymással. Úgy véljük, nem túlzó az a kijelentés, hogy Izrael kultusza és annak középpontjaként az áldozatok rendszere Jézus Krisztusra mutatnak, mintegy az ő halálában (és feltámadásában) teljesedtek be. Sőt, Jézus Krisztus váltásművéről előzetesen tudva, mintegy arra nézve készültek.

⁴⁷ 3Móz 16

⁴⁸ Rövid, de alapos bemutatást ad: A Szentírás magyarázata, I. kötet, Jubileumi kommentár, 131.p

Isten ugyanis abban mutatta meg elkötelezettségét immár az egész emberiség iránt, hogy megújította és kiterjesztette szövetségét. Isten teljes mértékben elkötelezett az emberiséggel való kapcsolat fenntartásában. Nagypénteken pedig egyértelművé tette, hogy milyen módon lehet őt tisztelni. Jézus Krisztusban⁴⁹. Ő az út⁵⁰, „Isten teljes megjelenésének lehetősége a golgotai kereszten és Jézus feltámadásában nyílt meg az ember előtt”⁵¹.

Bultmann analízisét követve elmondhatjuk, hogy: „Egy csoportot képeznek azok a kijelentések, amelyekben Jézus halálát a zsidó kultuszi szemlélet, vagyis egyúttal az ezen szemléletet meghatározó jogi gondolkodás fogalmiságával engesztelő áldozatként értelmezik. Engesztelő áldozatként, amely megszerezte a bűnök bocsánatát, azaz eltörölte a bűnökkel létrehozott adósságot”⁵². Jézus Krisztusnak az emberiség bűnéért bemutatott nagypénteki áldozata kiengeszteli Isten bűnéért érzett jogos haragját. Ez egyébként összefüggésben áll a szabadítást ünneplő pászahhal.

Bultmann az idézett szövegrészt így folytatja: „Jézus halála a vére által ható engesztelő eszköz, melynek révén Isten, hogy igaz bírónak bizonyuljon, lehetővé tette a korábban elkövetett bűnök elnézését”⁵³. Tehát Jézus Krisztusnak a nagypénteki áldozatban kiöntött vére és kioltott élete szerzi meg az engesztelést. Ez a nagy engesztelési ünnep ismeretében tisztán helyettes áldozatként érthető. Az emberiségnek immár nem kell elhordoznia a bűnéért megérdemelt büntetést – mert azt Jézus Krisztus megtette helyette.

Jézus Krisztus mint áldozat egyszer s mindenkorra megszabadította és Isten szemében tökéletessé tette a benne hívőket. Azonban a kultuszi szertartáshoz áldozópapra is szükség volt. Ezt a szerepet nagypénteken szintén Jézus Krisztus töltötte be. Mivel semmiféle bűnt nem tett, ő a tökéletes főpap.⁵⁴ Ez azt jelenti, hogy áldozata tökéletes volt – nincs szükség bármilyen megismétlésére, ezért egyáltalán nincs is szükség többé áldozatra.

⁴⁹ Jn 3,16

⁵⁰ Jn 14,6 és Zsid 10,19–20

⁵¹ Szathmáry, 87.p

⁵² Bultmann, 240.p

⁵³ Uo.

⁵⁴ Zsid 5,5–6 és Zsid 7,26

De szeretnénk hangsúlyozni, hogy a nagypénteki igehirdetésben nem csupán az említett kölcsönös vonatkozást, nem csupán a vázolt összefüggéseket szükséges kidomborítanunk. Hanem ezeken keresztül rá kell mutatnunk, milyen hatalmas az az áldozat, amelyet az Atya Isten értünk hozott. „Áron vétettetek meg”⁵⁵ – mondja az ige a maga egyszerűségében, mintha mi sem volna természetesebb. Pedig az Atya nem mást, de az ő Fiát adta áldozatul.

Igaz, Isten maga mondja, hogy minden elsőszülött hím az övé. Ez egyébként annyit tesz, hogy azokat neki kell áldozni. Azonban elhangzik egy lényeges kiegészítés: „Minden ember elsőszülött fiát váltsd meg”⁵⁶. Tehát a parancs az emberre csak áttételesen vonatkozik – az elsőszülött fiúgyermek egyéb áldozattal megváltható. Gondoljuk meg, végül Ábrahámnak sem kell feláldoznia Izsákot.⁵⁷ Hadd hangsúlyozzuk azt is, hogy Isten többször is megdöbbenéssel szól a gyermekáldozat ellen.⁵⁸ S ő mégis Fiát, Jézus Krisztust áldozta értünk.

Az áldozat tehát hatalmas. Ezért aztán, hogy Bonhoeffer szavait használjuk, Isten kegyelmét is felettébb drágának kell tartanunk. Mégis – a német mártír teológus gondolatmenetét követve – az egyházat elárasztotta az olcsó kegyelem. A bűnbocsánat és ezért az engesztelés is ingyen kapható. Vagyis, aki elfogadja, hogy Isten szereti, az máris szabad a bűneitől. Ez viszont csak a bűnök elrejtéséhez vezet, mert kiiktatja a bűnbánatot. Ahogy Bonhoeffer fogalmaz: „Az olcsó kegyelem követés nélküli, kereszt nélküli kegyelem, az emberré lett Jézus Krisztus nélküli kegyelem.”⁵⁹ De a kegyelem – helyesen értve – mégis drága. Mert Isten nagy árat fizetett érte, „Istennek Fia életébe került (...)”; és nekünk nem lehet olcsó, ami Istennek drága⁶⁰. Majd így folytatja: „Mindenekelőtt azért kegyelem, mert Istennek nem volt túl drága a Fia a mi életünkért, hanem odaadta őt értünk”⁶¹.

⁵⁵ 1Kor 6,20; 7,23

⁵⁶ 2Móz13,13c

⁵⁷ 1Móz 22,1–19

⁵⁸ Egyebek mellett: 3Móz 18,21; 20,1–5; 2Kir 23,10 és ezzel összefüggésben: Jer 7,29–31

⁵⁹ Bonhoeffer, 25.p

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

Hozzá kell azonban ehhez fűznünk, hogy Bonhoeffer az „odaadta” kifejezés alatt nem csupán a nagypénteki eseményeket érti, hanem Jézus Krisztus inkarnációját is. Érvelése szerint a kegyelem drága mivoltának a keresztyén kegyességben – a megszentelődésben – is meg kell mutatkoznia. A kegyelem drága, mert Jézus Krisztus követésének ígájába hív, de ez a drága dolog mégis kegyelem, mert maga Jézus Krisztus hív követésre.

Bár egyetértünk az érveléssel, a magunk részéről e fejezetben megmaradunk a nagypénteki áldozat drága mivoltának hangsúlyozásánál. Isten hatalmas árat fizetett nagypénteken, amely ezért számunkra sem lehet olcsó.

5. Szenvedés

Mivel sajnos tudatosan szabotálják, a jelenlegi európai közéletben szinte lehetetlenné vált az úgynevezett keresztyén értékekről való eszmecsere, esetleg vita. Az egyházakat, a keresztyén elkötelezettségű közéleti személyiségeket mintegy szellemi karanténba igyekeznek zárni. A politikailag korrekt nézetek és megnyilvánulások álcáját hordva a felvállalt keresztyén értékrendet a – közelebből meg nem határozott – klerikalizmus jelzővel illetik, és reakciónak bélyegzik.

Ezért – bár meglepőnek hangozhat – szinte nosztalgiával tekint az ember az olyan korábbi megnyilvánulásokra, amelyek még szellemi küzdelemben megfogalmazódó és az értelmes vitát feltételező, ezzel együtt őszinte érdeklődésből fakadó kritikákat – talán inkább mondhatnánk: bírálatokat – fogalmaztak meg a keresztyén világképpel szemben. Egy ilyen, még a nem is oly túl távoli közelmúltban elhangzó, kimondottan negatív tartalmú megjegyzés volt, amely azt állította, hogy a keresztyének eredendő örömtelensége borús árnyékot vet az egész európai kultúrára. És ezzel a keresztyénség mintegy a szenvedést, a szenvedő életmódot idealizálja és legitimálja. Az örömtelenséget – egyébként nem mellékesen – az így érvelők Jézus Krisztus mosolytalan földi életére vezetik vissza. Merthogy, mondják, az evangéliumokban Jézus Krisztusról nem olvasható, hogy mosolygott volna.⁶² Bár a magunk részéről felismerni

⁶² Mészöly Miklós: Párbeszédkísérlet, Kalligram, 1999.

véljük a Szentírásban a jézusi derűt, mindazonáltal elfogadjuk, hogy vannak, akik számára dominánsabbnak tűnik az, hogy Jézus Krisztus földi élete idejében néha megrendül, elszomorodik, könnyezik, magába száll, esetleg felindul, vagy szenved.

Mint mondtuk, igaz ugyan, hogy az ilyen és ehhez hasonló – egyébiránt teológiaiilag is izgalmas, sőt meggazdagító – felvetések elhallgatásnak és elfojtásnak fenyegető és ezért felettébb káros praxisa alakult ki, mi most mégis elfogadjuk a szellemi kihívást. Tesszük ezt azért, mert miközben önkritikusan konstatáljuk, hogy az általunk ismert keresztyén körökből is valóban sokszor hiányzik az öröm, ugyanakkor Jézus Krisztus munkájának és a keresztyén egyháznak – de áttételesen a keresztyén kultúrának is – az egyik legvigasztalóbb következménye és felismerése, hogy integrálni tudta az emberi szenvedést a maga életvilágába és világképébe.

Jézus Krisztusról ezt írja hitvallásunk, a Heidelbergi káté. „Ő földi életének egész ideje alatt, különösen pedig annak végén, Istennek az egész emberi nemzetség bűne ellen való haragját testében-lelkében elhordozta, és pedig avégre, hogy e szenvedésével, mint egyetlen engesztelőáldozattal a mi testünket és lelkünket az örök kárhozattól megszabadítsa és számunkra Istennek kegyelmét, az igazságot (megigazulást) és az örök életet megszerezze.”⁶³ Mindebből több témát érintettünk már, e helyütt azonban számunkra az a hangsúlyos, hogy releváns és torzításmentes megközelítésnek minősül, ha Jézus Krisztus földi életét en bloc szenvedésként értelmezzük. Szenvedés volt földi életének útja és csúcsa. Ezt foglalja össze a filippiekhez írott levél Krisztus-himnusza. „Ő Isten formájában lévén (...) emberekhez hasonlóvá lett”⁶⁴, s végül „megalázta magát, és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig”⁶⁵. Jézus Krisztusnak tehát empirikus ismerete volt a szenvedésről, amely azért minősül páratalannak, mert egyedül ő: méltatlanul szenvedett.

Ernst Lange szállóigévé váló mondata szerint „a prédikáció azt jelenti, hogy az igehallgatóval az ő életéről kell beszélnem”⁶⁶. Márpedig

⁶³ Hitvallásaink, 54.p

⁶⁴ Fil 2,6–7

⁶⁵ Fil 2,8

⁶⁶ Idézi: Szabó Lajos Teológia és praxis című munkájában. Lásd: nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/szabo.htm

bűnös létmódunk magában hordozza az ember egzisztenciális szenvedését. Nem valamiféle pesszimizmus mondatja velünk, hanem az Isten kijelentésére alapozott realizmus, hogy az emberi léttől elválaszthatatlan a szenvedés⁶⁷. Jézus Krisztus unikális tapasztalata tehát azért lényeges számunkra, mert szüntelen megpróbáltatások között zajló életünkben tudhatjuk és remélhetjük, hogy a legtökéletesebb gyakorlati ismeretekkel bíró szakértő velünk van. Csak Jézus Krisztus lehet a segítség a szenvedésben. Mikor lehetne ez nyilvánvalóbb, mint nagypéntek napján? Szükséges tehát, hogy a nagypénteki prédikáció felkínálja ezt a segítséget.

Tagadhatatlan, hogy a testi-lelki szenvedés valósággal megmételjezi az ember életét. Egyfajta létbizonytalanságot – hétköznapiabb kifejezéssel: félelmet – kelt, amely együtt jár a másoktól elidegenítő bizalmatlansággal. Az ember bűnös ösztöne azonban ezt az állapotot igyekszik leplezni vagy elhallgatni, ami csak növeli a szenvedő magányát.

Ezzel összefüggésben súlyos problémákat okoz, hogy a fogyasztói társadalom miliője a lét könnyűségére szocializálja az embert. Az emberi lét értékét eszerint a problémamentes és nehézségek nélküli élet adja. Azonban a könnyű élet ígérete, ami elvárassá válik és lehetőségnek is tűnik, virtuális jellegű. Nincs köze az emberi élet tényleges valóságához, ezért eleve elérhetetlen. Hamis ideákat kínál, tehát – bátorkodunk költőien fogalmazni – műanyagból van. Amikor aztán a valóság kikezdi ezt a virtuális világot – az ember szenvedése, létbizonytalansága és magánya még inkább fokozódik.

Az ember mindazonáltal természetes hajlama szerint óhajtja az átélt szenvedések meghaladását, elmúlását. A döntő probléma mégis az, hogy a változást ugyan felettébb kívánja, de csak a körülményeiben. Úgy értjük ezt, hogy a külsődleges dolgokban, s ide számítunk minden testi-biológiai vonatkozást, akár – a szüntelenül emlegetett – egészség témáját is. Amit az ember ellenben nem akar, az a metanoia értelmében vett változás. Vagyis, nem akarja magát Isten kezére adni.

Itt kell immár megismételni, amit a szenvedés keresztyén életvilágba és világképbe való integrálásáról mondtunk. A szenvedés kétségkívül az ember bűnös létmódjának következménye. De vigasztalás van abban, hogy Jézus Krisztus a bűnös ember iránti szeretetből vállalja

⁶⁷ 1Móz 3,16–19

a – legszörnyűbb – szenvedést. Az egykori bírálóknak úgy válaszolhatunk tehát, hogy a keresztyének nem azért élnek át megpróbáltatásokat, mert Jézus Krisztus is szenvedett, hanem éppen ellenkezőleg: Jézus Krisztus az emberért viselt szolidaritás és az ember szabadításának eszközlése miatt szenved. Ennek folyományaként pedig az egyház nem érzéketlen vagy kegyetlen, amikor nem tagadni akarja, hanem megpróbálja megválaszolni az emberi megpróbáltatásokat, legyenek azok mégoly súlyosak is.

Aforisztikusan szólva: a szenvedés nem jó, de képes munkálni a jót. Elsősorban nem az ember életkörülményeiben, inkább magában az emberben – tehát a metanoia értelmében vett változás területén. Így értve a szenvedés nem valami szükséges rossz, hanem eszköz – Jézus Krisztus közelségére készít, Jézus Krisztus közelségét adja. Ebben rejlik a nagypéntek lelkigondozói vetülete.

Az ember nagy változatosságra képes. Tud szenvedni – önmagáért és önmagától. Tud szenvedni – a másikért és a másiktól. S mindezt az erendendő adottságot súlyosbítja, hogy az említett virtuális valósággal méri önmagát. Ezért aztán megromlanak a kapcsolatok, csak a gondok maradnak, csupán a sikertelenség látszik. Kísértenek a múlt emlékei, teljesen letör a betegség, kedvetlenséget és reménytelenséget hajt az öregedés. Végül marad a kérlelhetetlen halál. Szenvedéseiben úgy vész el az ember, mint egy áthatolhatatlan erdőben – reménytelenül⁶⁸. Azonban, ha körbenéz, egy fába vésett írást és monogramot talál: „Itt jártam. J. K.”

Az előbbi felsorolás fölé ugyanis odailleszthetnénk egy másikat. Bár személyes ízlésünknek, esztétikai elvárásainknak nem felelt meg maradéktalanul, a nagyközönség számára való néhol revelatív hatása miatt hadd említsük meg Mel Gibson: *A passió*⁶⁹ című filmjét. Az alkotás naturalizmusba hajló verizmusa néhol talán szándékosan sokkoló módon tárja eléink Jézus Krisztus nagypénteki szenvedését és halálát. De sokak számára éppen e film hatására állt össze a passiótörténet teljes képe. A passiótörténet, amely felülmúl minden emberi szenvedést. Csak cím-szavakban. Jézus Krisztust előbb véres verejtékben látjuk a Gecsemáné-

⁶⁸ József Attila: Reménytelenül. Lásd: József Attila minden verse és versfordítása, Szépirodalmi, Bp., 1987, 354–355.p

⁶⁹ *The passion of the Christ*, színes, feliratos, amerikai filmdráma, 127 perc, 2004.

kertben, aztán a nagytanács előtt, ahol szembeköpték, arcul ütötték és bottal verték. Majd látjuk Pilátus bírósága előtt, ahol teljes értetlenség övezi, aztán megostoroztatva és megcsúfolva. Végül elszenvetve a kárhozatos istentelenség büntetését.

Az emberi és a krisztusi szenvedést felvonultató két listát immár együtt szemlélve szeretnénk újra kinyilvánítani az ember tragikus felszínességét. Jézus Krisztus szenvedések között jött el az emberért, aki viszont szenvedéseire orvossággul csupán életkörülményei megváltoztatását várja az isteni beavatkozástól. Isten a Jézus Krisztusba vetett hit általi gyógyulás nem kényszerítő lehetőségét, de következményeiben szemlélhető valóságát kínálja.

S mivel a prédikátornak nagypénteken is az igehallgató életéről kell beszélnie, kötelessége rámutatni az említett tragikus felszínességre. Arra, hogy a mindenkor ember magának vindikálja a lehetőséget, hogy eldöntse, milyen az ő istene, s hol kell őt keresnie. Önmagából kiindulva meglehetősen hamar oda lyukad ki, hogy bizony ott leli istenét, ahol egészség, jólét, harmónia és hosszú élet van. Aztán ezek hiányában nem marad más, mint a szenvedés, így végül egyetlen kérdéssel járul Istenhez: miért – a mindig oly soknak tűnő – megpróbáltatás?

Isten nyilván munkálni akarja a Jézus Krisztussal való találkozást, vagyis az ő megismerését. De a kérdésre a választ mégis csak személyesen lehet megadni – éppen a tragikus felszínességet feladó találkozásban. Ezért a nagypénteki igehirdetés nem eregethet fojtó és komor füstöt, amely mintegy a szószékről gomolyog alá. Nem szabad tehát a szenvedések kontextusában sötét szavakkal olcsó hatásra – a gyülekezet meghatottságára – vadászni. Inkább az istentisztelet utáni hatszemközti – Isten, a gyülekezeti tag és a lelkipásztor közti őszinte – beszélgetésekre invitálni az igehallgatókat. Ilyen módon – lelkigondozói közösségben – lehet a miértekre személyes válaszokat keresni. És úgy van az, hogy sokszor ezekben a helyzetekben adatik meg a Jézus Krisztussal való fel-szabadító találkozás.

Rudolf Bohren szavait idézzük: „A prédikálásnak az örömben kell elvezetnie. Az Istenről szóló beszéd az örömben érkezik céljához.”⁷⁰ Bár

⁷⁰ Idézi: Szabó Lajos Teológia és praxis című munkájában. Lásd: nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/szabo.htm

a nagy hatású Predigtlehre szerzője általánosan érti, hogy az igehirdetésnek derűs szenvedéllyel kell megszólalnia, a magunk részéről ezt – bár első hallásra talán kegyeletsértőnek hangozhat – a nagypénteki igehirdetésre is nyomatékkan igaznak tartjuk. Mert a prédikációnak ezen az alkalmon is az örömben kell elvezetnie, érvelésünk szerint pedig kitüntetetten a hatszemközti beszélgetésekre való meghívás öröme. Hiszen a szenvedések miértjeire Jézus Krisztustól személyes válasz kapható.

Hitünk szerint a nagypénteki igehirdetés azért juthat el egyáltalán az örömben, mert Jézus Krisztus szenvedésében valódi megoldás van az igehallgatók szenvedésére. Ilyen értelemben adunk végső választ a keresztyénséget kultúrkritikai megközelítésben sarokba állító egykori bírálóknak is. Jézus Krisztus végső soron azért szenvedett, s tűrt annyi kínt, hogy választottainak örömük lehessen. Ezért a keresztyén közösségeknek bizony van okuk a derűs életszemléletre. Mert a derű nem az aktuális lelki állapot függvénye, hanem éppen az attól független hitből eredő meggyőződés kísérője.

Jézus Krisztus szenvedésének teljességéről reformátusként valljuk, hogy „szálla alá poklokra”. Azért kell ezt hinnünk, hogy legnagyobb megpróbáltatásaink között bizonyosak lehessünk afelől, hogy Jézus Krisztus az ő kibeszélhetetlen gyöttrődéseivel, szenvedéseivel és rettegéseivel, melyeket lelkében a keresztfán és annak előtte is elszenvedett, minket a pokol kínjaitól és gyötrelmeitől megszabadított.⁷¹ Jézus Krisztus kivezet minket a csüggedés áthatolhatatlannak tűnő erdejéből. Nem kell többé reménytelenül elvesznünk sikertelen életünk szenvedésében. Mert hisszük, hogy ő legyőzte a bűnt, valamint a pokol és kárhozat erőit. Ő mutatja meg nekünk a szabadulás útját, mert „örök üdvösség szerzője lett”⁷². Vele kell hát tartanunk. Szünetéseinkben mindenkor tudnunk kell, hogy ő már a mi szünetéseinket is elhordozta, ezért egyrészt terheink nála vannak egyedül jó helyen⁷³, másrészt így válik számunkra Jézus Krisztus követhetővé.⁷⁴

⁷¹ Hitvallásaink, 55.p

⁷² Zsid 5,9

⁷³ Mt 11,28

⁷⁴ Göröl Tibor: Imitatio passionis? Az aktív és a passzív szünetedés a keresztyénségben (Vigília 2012/1, 15.p)

Végezetül, a félreértések elkerülése végett, fontosnak tartjuk kiemelni, hogy e fejezettel nem szándékoztunk valamiféle aszketikus kegyességet propagálni. Meggyőződésünk szerint a keresztyénségnek hitvallási keretein belül mindent meg kell tennie a világban élő szünetedő milliók kínjainak enyhítéséért.

6. Halál

Ifjabb Hans Holbein festménye, a Halott Krisztus⁷⁵ megrázó alkotás. A halál borzalmát mutatja zavarba ejtő szemérmertlenséggel. Dosztojevskij és sokan mások szerint a festmény blaszfémikus – hiszen Jézus Krisztust – dicsősége leghalványabb szikrája nélkül, az ábrázolás tekintetében a pátoszt távolról kerülve – mint halott embert mutatja.

Számunkra azonban e helyütt az a lényeges, hogy amilyen valószínűleg ábrázolja a festmény a halott Jézus Krisztust, olyan valóságos az ő nagypénteki halála. Jézus Krisztus halála teljesen valóságos történelmi esemény, minden kétséget kizáróan megtörtént. Az evangéliumok beszámolója nem hagy kétséget efelől. Pontosan leírt temetése erre a legfőbb bizonyíték.

A nagypénteki igehirdetés ezért egy általában ki nem aknázott lehetőséget kínál számunkra. Nagypénteken ugyanis tanítás mondható a halálról. A témának nagy a tétje, de nincs személyesen aktuális súlya. Jézus Krisztus halála ugyanis hitünket érinti ugyan, de érzelmileg hiányzik az a fajta személyes érintettség, amely a „saját” halottainkhoz kötődő gyász miatt él bennünk. Nem is beszélve arról, hogy temetési szolgátaink legfőbb szólama nem lehet a halál mibenlétének taglalása, hanem csupán a feltámadás reménységének hirdetése. De a halálról beszélnünk kell. S ehhez Jézus Krisztus a saját halálát kínálja – amelyről nem feledhetjük, hogy harmadnapra a feltámadásban lesz semmivé.

A halál nem egy punktuális esemény, hanem folyamat. Hosszabb-rövidebb haldoklás után beáll a szív-, majd az agyhalál. Az utóbbi végzetes és visszafordíthatatlan. Mindannyiunk élete efelé tendál. Manapság azonban ezt a folyamatot és – nem abszolút értelemben vett – végpontot

⁷⁵ Ifj. Hans Holbein: Krisztus holtteste a sírban (1521–1522), olaj, fatábla 30,5 x 200 cm, Kunstmuseum Öffentliche Kunstsammlung, Bazel.

nagyon sokan nem tartják természetesnek. Gondoljunk bele, mennyi haldokló magára van hagyva ezen a nehéz úton.⁷⁶ Tömegeket ér el a halál intézményi keretek között. Mintha társadalmunkban kialakult volna a téma magunktól való eltartásának gyakorlata. Amiről nem beszélünk, az nincs; amikor pedig már beszélni vagyunk kénytelenek róla, akkor maradnak a bibliátlan klisék.

Ebben a helyzetben – mára: életgyakorlatban – a lelkipásztor-igehirdető kihívását találóan foglalják össze Koncsol László szavai. A Csonatok néven ismert ciklusának Harag napja című versében olvashatjuk: „szembe bűnnel szembe gyással / szembe mindig a világgal / farkasszemmet a halállal”⁷⁷. A lelkipásztor szembetalálkozik a halállal – és részvétellel hallgat róla. Lelkigondozói aspektusból a hallgatás a gyász legintenzívebb szakaszában jó. Nagy segítséget tud nyújtani az ún. együtt-hallgatni-tudás.⁷⁸ És aztán amikor szólni lehet, hirdetni kell az evangéliumot. Megosztani, közhírré tenni Isten ígését a feltámadásról. Ezt szeretettel, életesen és hitelesen kell tenni, mert nincs több, amit Isten vigasztaló szolgálja szólhatna. De magáról a halálról nagy a hallgatás.

A téma mára szinte teljesen tabuizálódott.⁷⁹ Sokan már a betegségről sem mernek beszélni. Másrészt, a halállal kapcsolatos tévtanítások szinte reneszánszukat élik. A népi vallásosság és a kortárs közvélekedés árthatalmas kapcsolódása a keresztyénségtől idegen nézeteket alkot. Amikor a lelkipásztor ilyen nézetekkel találkozott, a gyász személyesen aktuális súlya alatt görnyedőket tapintatból nem akarja helyreigazítani, mert az az adott helyzetben valóban érzéketlen kioktatásként hatna.

Azt gondoljuk azonban, hogy a nagypénteki igehirdetés megcélozhatná a tabudöntőgetést és a bibliai tanítás bemutatását. Előzetesen arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a halálnak és az emberi lét végének azonosítására az embernek nincs tapasztalati bizonyítéka. Sőt, a gondolkodás axiómájának tekinthetjük, hogy az emberi létnek van értelme, tehát a halál nem lehet – úgymond – mindennek a vége. Gondolkodásunk posztulálja az állítást: van folytatás.⁸⁰

⁷⁶ Kaiser, 3.p

⁷⁷ Koncsol László: Harag napja. Lásd: Koncsol László: Csonatok, Lilium Aurum, Duna-szerdahely, 2010, 17.p

⁷⁸ Hézser, 195.p

⁷⁹ Kaiser, 3.p

⁸⁰ I.m., 2.p

A Szentírás mindezt megerősíti. Isten kijelentésében az áll, hogy a halál egy sajátos állapot. Tehát nem maga a vég, nem a teljes megsemmisülés. Azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy a Szentírás nem csupán biológiai értelemben használja a halál kifejezést. A lelki halál az eredendő bűn miatti emberi állapot. Mindannyian így születünk. Az örök halál pedig azokat éri, akik nem tértek meg, akik a lelki halálból nem jöttek életre. Az örök halál maga a kárhozat.⁸¹

De maradjunk egyelőre a biológiai halálnál. A Szentírás azt mondja, hogy a halott a halálban alszik vagy nyugszik.⁸² Az élet lehelete⁸³, vagyis maga az élet megszűnik. Az emberi létezés mintegy felfüggesztődik. Az élettelen test bomlásnak indul. Tehát a halál egy köztes állapot – megálló a meghalás és a feltámadás között. A fentiekből következik, hogy a léleknek nincs a testtől elválasztott önálló léte abban az értelemben, hogy halhatatlan volna, vagyis tovább élne a test halála után.⁸⁴ A halál testes-tül-lelkestül éri az embert. Tehát a teljes emberre igaz az, hogy halandó. A feltámadás ereje is ebben van, hogy a teljesen halott kel életre.

Téves viszont az a következtetés, hogy mivel általános, a biológiai halál az élet része volna. Mintegy az élet velejárója. Ez a kijelentés még jószándékú biztatásként sem elfogadható. A halál ugyanis a bűnnel van kapcsolatban. A bűnnek mint emberi létmódnak a következménye. Helytálló azt mondanunk, hogy a bűn jogos büntetése. Isten nem hallgatta el, hogy törvényének semmibevétele ezzel a jogkövetkezmennyel fog járni.⁸⁵ Talán nemcsak első versszakát lehetne énekelnünk református himnuszunknak, a 90. zsoltárnak, hanem többször is végig kellene olvasni az egészet. Akkor a bűn, büntetés, halál összefüggéséről tisztább s egyszerre megnyugtatóbb képünk volna.

A zsoltár szerint a halandósággal való szembesülés, annak megértése bölccsé teszi az embert.⁸⁶ Mert bár a halál oka az ember, az mégis az Istentől van. Ő pedig még ezzel is a jót munkálja. Persze a halál mint

⁸¹ Sípós: Mit tanít a Biblia a halottakról? Mi a halál?

⁸² Jób 14,12

⁸³ 1Móz 2,7

⁸⁴ A témában meggyőződésünk szerint nincs relevanciája a Lk 16, 19–31-nek.

⁸⁵ 1Móz 2,17

⁸⁶ Zsolt 90,12

elmúlás a földi élet ellensége, ezért félelmetes, annyiban mégis jó, hogy kikerülhetetlenül a feltámadás és az örök élet ígérete elé állít. A többi pedig hit kérdése. Másrésről a halál megmutatja az élet értékét, páratlan mivoltát. Azt, hogy az embernek van – kegyelmi – ideje felismerni, hogy lelki halálban született, mégis újjászülethet örök életre. És ez is egyedül hit által látható be. Aki a halált elszenvedő majd legyőző Jézus Krisztusban bízni tud, az már célba jutott.⁸⁷ Az élet értékét továbbá az is kiemeli, hogy a biológiai halál beálltával az ember sorsa végérvényesen eldőlt. Csak a kegyelmi időben kiteljesedő földi életben van lehetőség újjászülni. Itt dől el minden, amott csak az eredményhirdetés van hátra.⁸⁸

Ezeknek a belátásoknak kell vezetniük minket halottainkkal való viszonyunkban. Bár földi élete befejeződik, tudhatjuk, hogy a halál állapotában – amely teljes, tehát a lelket is érinti – az ember mintegy elalszik. Ezért mondhatjuk, hogy nem veszi el személyiségét és önazonosságát. Mert Isten ezeket megőrzi. Ebből azonban nem következik, amit a népi vallásosság és a kortárs közvélekedés vall, hogy a halottakkal tartani lehet a kapcsolatot.⁸⁹ Hogy lehet hozzájuk szólni, lehet velük beszélgetni, mert meghallják és válaszolnak. Hogy lehet hozzájuk imádkozni, tőlük segítséget kérni. És az is téves beidegződés, hogy a halottak lelkéért lehet imádkozni. Amit tehetünk, annyi, hogy hálát adunk életükért.

És élő reménységünk van: a feltámadás. Ifjabb Hans Holbein festménye, a Halott Krisztus valóban megrázó alkotás. Van azonban olyan – felettébb meggyőző – értelmezése, amely szerint nem is a halál állapotában levő Jézus Krisztust ábrázolja. Hanem azt a pillanatot, amikor először nyitja ki a szemét – a halálból a feltámadásra.⁹⁰

7. Titok

Isten nem hallgat. Megnyitja életét felénk, közli önmagát. Ez a kijelentés. Az isteni kijelentéssel a Szentírásban találkozunk, amely mintegy magára

⁸⁷ Fil 1,21

⁸⁸ Sípós: Mit tanít a Biblia a halottakról? Hogyan vélekedjünk a temetésről és a gyászolási szokásokról?

⁸⁹ 5Móz 18, 10–12 és Préd 3,21–22

⁹⁰ Ács Pál: Holbein Halott Krisztusa és a radikális reformáció. In: Keresztyén Magvető 2012/4, 325–334.p

üti a védjegyet, amikor nyíltan megvallja: „pasza graphé theopneüsztosz esztin”⁹¹. Talán egyfajta megmaradt platonista csökevény, hogy megszállottan keressük a Szentírásnak mögöttes és ténylegesnek vélt jelentését. Talán csupán emberi gyarlóság, hogy hajlamunk szüntelen tudakolni a Szentírás felszín alatti rejtett üzenetét.

Márpedig Isten nem akar elrejtőzni előlünk. Ha úgy döntött, közli önmagát velünk, vajon miért beszélne rébuszokban? Kálvin János elkötelezetten hangsúlyozza, hogy a Szentírás „összegyűjti elménkben Istennek egyébként zavaros ismeretét, eloszlatja elménk homályát, és tisztán megmutatja nekünk az igaz Istent”⁹². Közismert fordulatával élve Isten dajkanyelven szól hozzánk, hogy korlátozott képességű gyermekeiként is megértsük őt. Szóval, ad Verbum est veniendum⁹³, mert abban „Isten hűen és életesen van leírva számunkra”⁹⁴.

Ezért van, hogy a református lelkipásztor a szavak, értsd: az igék embere. A vallástörténetben a szent személyeknek több megjelenési formája is megmutatkozott.⁹⁵ Hogy lássuk a protestáns gyakorlattól való eltérésüket, érdemes ezeket röviden megemlíteni. A sámán eksztatikus lelki élményeket él át, gyógyító és segítő személy. Az áldozópap (ősi típusa a mágus) a természetfölötti hatalmakat jeleníti meg, tartja velük a kapcsolatot. A lelkész-prédikátor pedig egyfajta bölcs életmagyarázó. Hiszen előképét Jézusban szemléli, aki földi munkássága tekintetében a rabbinikus hagyományba illeszkedik.

A református lelkipásztorra így lesz igaz, hogy „egy személyben tanító és tanácsadó, (...) a kultúra gondozója és őrzője, (...) a közéletben ő képviseli a gyülekezetet”⁹⁶. „Van temploma, de inkább az igemagyarázathoz kapcsolódik, mint a szakrális cselekvéshez.”⁹⁷ Az előző bekezdés első mondatát a fentiek alapján immár így módosítjuk: a lelkipásztor a prédikáció embere. Az önmagát megérthetően közlő Isten szentírasi

⁹¹ 2Tim 3,16

⁹² Kálvin, 21.p

⁹³ A latin mondat jelentése: „Az Igéhez kell járulnunk.”

⁹⁴ Kálvin, 22.p

⁹⁵ A szent személyek vallástörténeti megjelenési variánsaihoz lásd: Hézser, 35–44.p

⁹⁶ I. m. 43.p

⁹⁷ Uo.

szavának magyarázója. Bár maga méltatlan a szólásra, az általa hirdetett Ige mégis Isten beszéde, tehát igaz. Ahogy a Második helvét hitvallás mondja: „Predicatio verbi Dei est verbum Dei.”⁹⁸

S mindez áll nagypéntekre is. A nagypénteki igehirdetésben is bízunk kell az elhangzó szavak nem emberi igazságában, erejében és egyszerűségében. Mégis, a nagypénteki események, Jézus Krisztus passiója egy megmagyarázhatatlan titok elé állít minket. Ilyen esetben szoktuk rutinszerűen idézni a passzust: „most tükör által homályosan látunk”⁹⁹. De erre – kissé sután – azt mondhatjuk: amit látunk, tisztán látjuk, azonban fel nem foghatjuk. Mint deklaráltuk, hiszünk az igehirdetésben elhangzó szavak csodálatos erejében, viszont amivel nagypénteken találkozunk, az nem kimondhatatlan, hanem éppen azt kell kimondanunk, hogy itt titokkal találkozunk. Amely egyébként nagy hatással van a térdünkre, hogy meghajtsuk – mert ez a titok Jézus Krisztus iránti hódolatra indít.

Értelmünk ugyanis nem tudja egyszerre szemlélni, egységben kezelni, hogy a nagypéntek csordultig van bűnnel és ugyanakkor csordultig van kegyelemmel. Még csak arról sincs szó, amit Istenről a kijelentéstörténetben és üdvtörténetben megtanulnunk adatott, hogy ő a rosszból jót hoz elő a mi javunkra. Ha így volna, máris Jézus Krisztus előképeként az ószövetség József kontúrjai rajzolódna ki szemeink előtt.

De a nagypéntek egyedülálló. Ezen a napon nincs előbb a rossz, és utóbb a jó. Nem előzi meg az emberi bűn az azt utólag transzformáló isteni kegyelmet. Hanem ezek a maguk teljességében egyszerre vannak jelen. Ez az, amit értelemmel nem foghatunk fel; ez az, amit képtelenek vagyunk egységben szemlélni. Ez az, ami hódolatra indít. A titok.

Pilinszky Jánostól kölcsönzünk egy mondatot, hogy ezt a titkot mégis valamilyen módon verbalizálni tudjuk. Rábízzuk magunkat a költő nyelvi leleményességére, és anyanyelvünk hajlékonyságából eredő gazdagságára. Pilinszky az *Ars poetica* helyett című esszéjében a világháborús haláltáborokról szólva így ír: „Mindaz, ami itt történt, botrány, amennyiben megtörténhetett, és kivétel nélkül szent, amennyiben megtörtént.”¹⁰⁰ Más helyütt ezt a megállapítást a nagyhéttel is vonatkozás-

⁹⁸ Hitvallásaink, 138.p

⁹⁹ 1Kor 13,12a

¹⁰⁰ Pilinszky, 90. o.

ba állítja. Mi most a nagypéntekre értjük. S valóban, botrányos és szent minden, ami ezen a napon Jézus Krisztussal történt.

Botrány, hogy megtörténhetett. Hogy a bűntelen szenvedett, hogy az ártatlant ítéltek el. Nincs az eseményeknek egyetlen olyan emberi szereplője sem, aki ne érezhetne felelősséget. Íme, az ember mérhetetlen istentelensége. Nagypénteken, Jézus Krisztus halálában a bűn győzelmet aratott, s ezt Isten megengedte.

És mégis, szent, ami megtörtént. Hogy a bűnös megkönnyebbült, hogy a vétkest felmentették. Nincs az eseményeknek egyetlen epizódja sem, amely ne Isten hatalmából történt volna. Íme, az Isten mérhetetlen emberszeretete. Nagypénteken, Jézus Krisztus halálában a kegyelem győzelmet aratott, mert Isten így akarta.

Ez az egymást kizáró, mégis egységben mutatkozó kettősség a nagypéntek titka. Érdemes hangsúlyoznunk ugyanakkor, hogy a vázolt paradoxon a Jézus Krisztusban hívó ember önértelmezésére is áll. Luther Márton emblematiszavai elevenedhetnek meg bennünk. Amint a reformátor a Szentírás alapján mondja, a keresztyén ember állapota simul iustus et peccator. Egyszerre érvényesül életében, hogy igaz és bűnös. Hiszen hit által igaz, ami annyit tesz, hogy Isten igaznak nyilvánítja, akként tekint rá. Másrészt természete és napról napra való tettei, valamint lelkiismeretének szava szerint bűnös maradt.

Fontos tehát, hogy a nagypénteki igehirdetésben ne hallgassuk el, hanem érvényesítsük az emberi logika szerint egymást kizáró ellentéteket. Mert a bűnről és a kegyelemről Isten az ő nagypénteki kijelentésében egyszerre beszél. S mivel a lelkész e kijelentés magyarázója – hirdetni kell, hogy botrány, ami megtörténhetett, és mégis szent, ami megtörtént. Nagy titok ez, hódolat érte Istennek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bonhoeffer, Dietrich: Követés. Budapest: Luther Kiadó, 2007. ISBN 978 963 957 156 3.
- Boross Géza: Hogyan prédikáljunk ma? Budapest: Kézirat, 1986.
- Bultmann, Rudolf: Az Újszövetség teológiája, Budapest: Osiris Kiadó, 1998. ISBN 978 963 379 305 3
- Fekete Károly: Homiletika. Debrecen: Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszéke, 1993.

- Fekete Károly: Kereszt-kérdés, avagy reformátusságunk és a kereszt jelképe. In.: Reformátusok Lapja, ISSN 14119-8568, 2012. 15. sz. 6. p.
- Görföl Tibor: Imitatio passionis?: Az aktív és a passzív szenvedés a kereszténységben, In.: Vigilia 2012. 1. sz. 13–15.p.
- Hézser Gábor: Pasztorálpaszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez: Elméletek és gyakorlati lehetőségek. Budapest: Kálvin Kiadó, 2007. ISBN 978 963 300 989 5.
- Hitvallásaink: Heidelbergi káté, Második helvét hitvallás. Bratislava: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Elnöksége, 1955.
- Kaiser, Bernhard: Egyedül Krisztus: A reformátori hit védelmében. Pécel: Ébredés Alapítvány, 2012. ISBN 978 963 882 68 8
- Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra: Rövidített formában. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1991. ISBN 963 300 452 7.
- Martin Nicol: Dramatizált homiletika. Budapest: Luther Kiadó, 2005. ISBN 963 957 129 6.
- Pásztor János: Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban: Homiletika, Debrecen: Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1986.
- Pilinszky János összes versei. Budapest: Osiris Kiadó, 2002. ISBN 963 379470 6.
- Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete: Homiletika. Pápa: Református Egyházi Könyvtár, 1915.
- Ravasz László: Kis dogmatika. Budapest: Kálvin Kiadó, 1996. ISBN 963 300 681 3.
- Szathmáry Sándor: Bibliaismeret I. rész, Ószövetség. Budapest: A Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1993. ISBN 963 300 373 3.
- Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata: I. kötet. Budapest: Kálvin Kiadó, 1998. ISBN 963 300 759 3.

Lévai Attila:

A vallási hiedelmekről szóló vélekedések a teológiai diszciplínákban

1. Általános bevezetés

A vallási hiedelmek és képzetek témája akkor keltette fel érdeklődésem, amikor doktori disszertációs munkámon dolgoztam. Annak elsődleges tartalmi felosztásába ezt a fejezetet nem soroltam be, gondoltam ugyan rá, akkor, amikor számba vettem, hogy az egyes vallási hiedelmek és képzetek mely területeken mutathatóak ki, vagy fel az egyes tudományterületek keretében, de nem számítottam azzal, hogy a teológia egyes rész tudományai által is közelednem kell majd e témához. A későbbiekben viszont egyértelművé vált, hogy megkerülhetetlen, így került bele doktori munkámba is anno, s ezért is térek hozzá vissza e dolgozat terjedelmi keretei mellett ezúttal is. Belelapoztam a Károli-féle Bibliába, majd az ahhoz kiadott konkordanciába is, kerestem benne a két szót, a hiedelmet és a képzetet, de egyik szót sem találtam meg. Ezzel egy időre e téma nyugodni is hagyott. Ám a későbbiekben, a mind aprólékosabb irodalomkutatásnak köszönhetően egyre nyilvánvalóbb lett, hogy téves úton indultam el, amikor csak a hiedelem és a képzet szavak alapján akartam elindulni ebbéli vizsgálódásomban. Újra elkezdtem hát keresni, most már azokat a szavakat is, amelyek összefüggésbe hozhatóak az egyes vallási hiedelmekkel és képzetekkel, mint pl. a varázslás, varázsló, babona, mágia, és igehelyek sokasága került elő. Ez adta meg az első lényegesebb impulzust arra nézve, hogy a teológia rész tudományainak segítségével is megpróbáljam bemutatni az általam tárgyalt vallási képzeteket. Nem kívánok hosszasan elidőzni e témakörnél, mindössze érdekességképpen térek ki pár gondolat erejéig ezekre a teológiai rész tudományok általi megközelítésekre, holott rendkívül foglalkoztat, s nem tartom kizártnak, hogy valamikor a későbbiek folyamán még a témakör behatóbb bemutatására visszatérek. Azért sem kívánok, (vagy legyek ennyire őszinte: nem merek) ebbe mélyebben belemenni, mert nem tartom magam sem biblikusnak (olyan értelemben, hogy az Ó-, vagy az Újszövetség teológiájával foglalkoznék behatóbban), sem